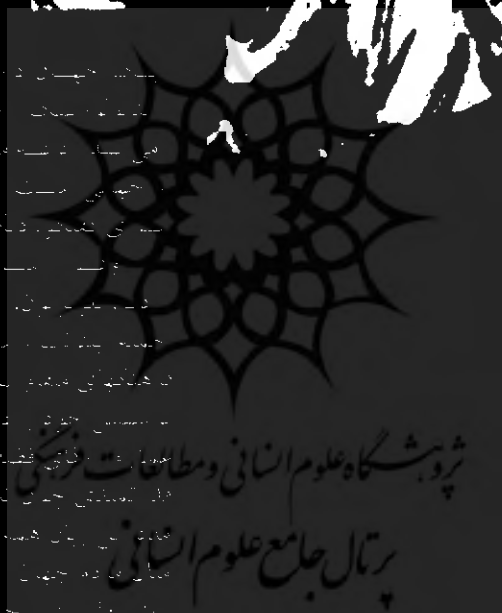

شاید امکان دیالوگ در آما تیک

سعید اسدی

چنانچه جهان در دهه‌های گذشته‌ها شاهد تحولاتی در نظامهای اقتصادی، نظامی، اجتماعی و سیاسی بوده است، اما شاید هرگز شاهد تحولاتی در نظام فکری و فرهنگی نباشد. در این میان، شاید بتوان گفت که در دهه‌های گذشته شاهد تحولاتی در نظام فکری و فرهنگی بوده‌ایم، اما این تحولات، بیشتر به شکل واکنش به تحولات بیرونی بوده است، تا آنکه بتوانیم بگوییم که این تحولات، نتیجه یک تحول درونی و اساسی در نظام فکری و فرهنگی ما بوده است.

در نظام فکری و فرهنگی ما، شاید بتوانیم بگوییم که در دهه‌های گذشته شاهد تحولاتی در نظام فکری و فرهنگی بوده‌ایم، اما این تحولات، بیشتر به شکل واکنش به تحولات بیرونی بوده است، تا آنکه بتوانیم بگوییم که این تحولات، نتیجه یک تحول درونی و اساسی در نظام فکری و فرهنگی ما بوده است. در نظام فکری و فرهنگی ما، شاید بتوانیم بگوییم که در دهه‌های گذشته شاهد تحولاتی در نظام فکری و فرهنگی بوده‌ایم، اما این تحولات، بیشتر به شکل واکنش به تحولات بیرونی بوده است، تا آنکه بتوانیم بگوییم که این تحولات، نتیجه یک تحول درونی و اساسی در نظام فکری و فرهنگی ما بوده است.

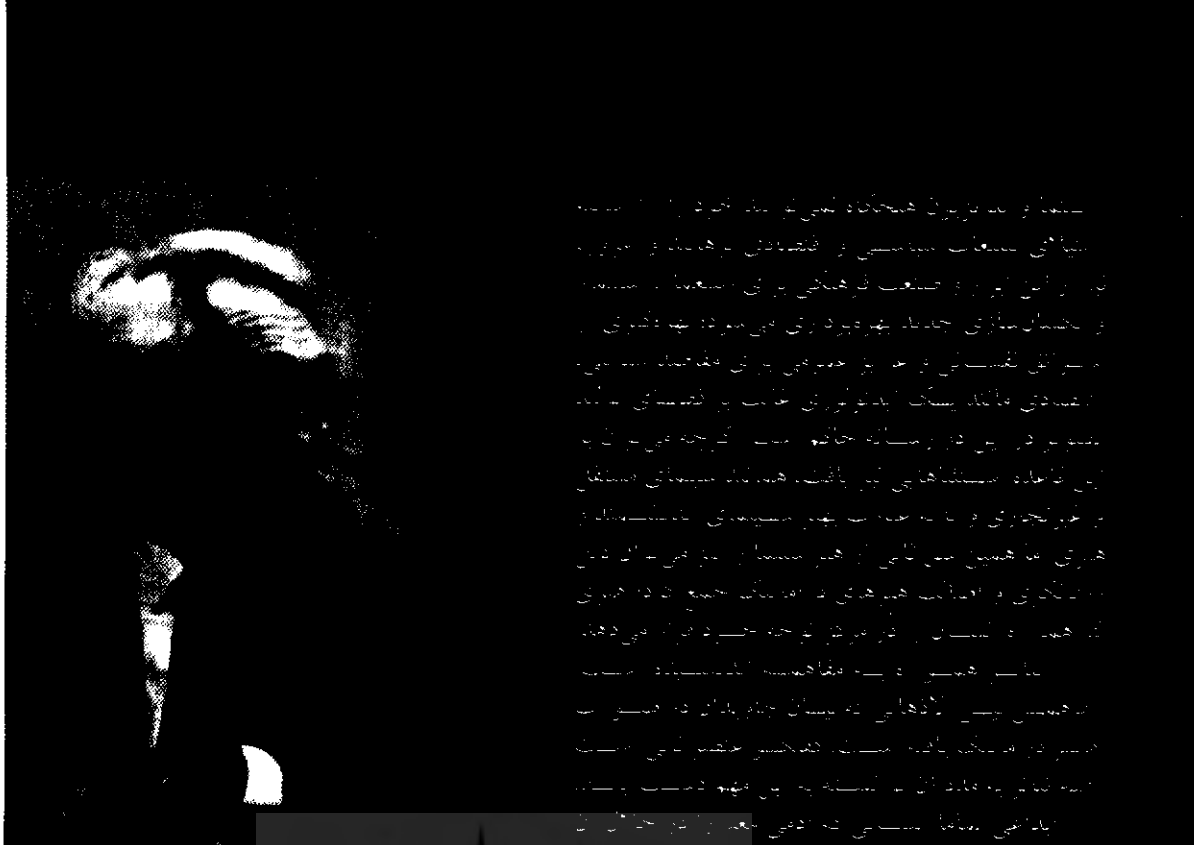
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

عنوانی که در این مقاله، «شاید امکان دیالوگ در آما تیک» است، می‌تواند به معنای گفتگو و تبادل نظر در مورد نظام فکری و فرهنگی ما باشد. در نظام فکری و فرهنگی ما، شاید بتوانیم بگوییم که در دهه‌های گذشته شاهد تحولاتی در نظام فکری و فرهنگی بوده‌ایم، اما این تحولات، بیشتر به شکل واکنش به تحولات بیرونی بوده است، تا آنکه بتوانیم بگوییم که این تحولات، نتیجه یک تحول درونی و اساسی در نظام فکری و فرهنگی ما بوده است. در نظام فکری و فرهنگی ما، شاید بتوانیم بگوییم که در دهه‌های گذشته شاهد تحولاتی در نظام فکری و فرهنگی بوده‌ایم، اما این تحولات، بیشتر به شکل واکنش به تحولات بیرونی بوده است، تا آنکه بتوانیم بگوییم که این تحولات، نتیجه یک تحول درونی و اساسی در نظام فکری و فرهنگی ما بوده است.

این مقاله، سعی دارد به بررسی این موضوع بپردازد که آیا امکان دیالوگ در نظام فکری و فرهنگی ما وجود دارد یا نه. در نظام فکری و فرهنگی ما، شاید بتوانیم بگوییم که در دهه‌های گذشته شاهد تحولاتی در نظام فکری و فرهنگی بوده‌ایم، اما این تحولات، بیشتر به شکل واکنش به تحولات بیرونی بوده است، تا آنکه بتوانیم بگوییم که این تحولات، نتیجه یک تحول درونی و اساسی در نظام فکری و فرهنگی ما بوده است. در نظام فکری و فرهنگی ما، شاید بتوانیم بگوییم که در دهه‌های گذشته شاهد تحولاتی در نظام فکری و فرهنگی بوده‌ایم، اما این تحولات، بیشتر به شکل واکنش به تحولات بیرونی بوده است، تا آنکه بتوانیم بگوییم که این تحولات، نتیجه یک تحول درونی و اساسی در نظام فکری و فرهنگی ما بوده است.

دوره جدید / شماره دوم
دی ماه ۱۳۸۱

سینما و تئاتر نیز از همجناح‌های مهمی در مباحث فرهنگی و اجتماعی هستند. این مباحث به‌طریق بسیار پیچیده و گسترده در حوزه‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی در حال حاضر در ایران و جهان در جریان است. در این مقاله سعی می‌کنیم تا حد امکان به بررسی این مباحث بپردازیم و به دنبال یافتن راهکارهای مناسب برای حل مشکلات موجود در این زمینه باشیم. در این مقاله سعی می‌کنیم تا حد امکان به بررسی این مباحث بپردازیم و به دنبال یافتن راهکارهای مناسب برای حل مشکلات موجود در این زمینه باشیم.

این بازی پس از چندی به حرکات و آداهای رمزی و پیچیده‌ای بدل شد که ارتباط گسترده‌تر و عمیق‌تر با ماوراء طبیعت را ممکن می‌کرد. اما همین رمزگان پایه پیدایی رمزگذاری در هنر اجرایی تئاتر گردید؛ رمزها و نشانه‌هایی که ارتباط انسانی را صورت می‌دهد. و مگر جز این است که امروزه نیز تئاتر در هر شکل، گونه و شیوه‌ای مجموعه‌ای از نشانه‌هاست که می‌بایست توسط مخاطب رمزگشایی و معنایی شود. سر و رمز ایجاد ارتباط در هنر تئاتر در همین نکته نهفته است: یافتن رمزها و نشانه‌هایی که توسط تمامی انسانهای روی زمین با هر فرهنگ، زبان و اندیشه‌ای قابل گشایش باشد؛ ایجاد نظام مشترک نشانه‌ها که پیام را میان فرستنده رمزگذار و گیرنده رمزگشار رد و بدل کند: و تحقق آرمان بزرگ یافتن بیان مشترک جهانی. اما گویا بزرگترین مشکل از همین جا سر برمی‌آورد. تعدد اقوام و ملل در جهان، با عادات، فرهنگها و به خصوص زبان متفاوت این مهم را با دشواری همراه می‌کند. زیرا از یک سو یافتن رمزگان قابل فهم و همه‌گیر سودای بزرگ اما نامحتملی باشد. اما اگر حتی این امر ممکن شود شرایط لازم برای گفتگوی دراماتیک جهانی فراهم خواهد بود؟ طبیعت سیاسی و اجتماعی و ملاحظیات فکری و ایدئولوژیک بین‌المللی ایجاد این ارتباط ژرف‌اندیش تئاتر را بر خواهد تابید؟ و یا به عبارت کلی‌تر شرایط امکان دیالوگ جهانی با رسانه تئاتر چگونه است؟ پاسخ به این پرسشها ما را

جستجو می‌کند. بنابر همین حقیقت یافتن بیان مشترک برای مفاهیم در جامعه جدید انسانی تئاتر را در موقعیتی قرار داده است تا مبنای نوینی برای گفتگو بیابد. دانستن چگونگی ایجاد ارتباط و پیامد آن گفتگو میان آدمیان به واسطه هنر تئاتر و همچنین یافتن راهکارهای مناسب و کارآمد برای چنین منظوری دغدغه اساس بزرگترین هنرمندان تئاتر به شمار رفته و می‌رود. تلاشهای پررزی گروتوفسکی، پیتربروک، یوجینو باربا و دیگر هنرمندان اندیشمند تئاتر برای یافتن زبان مشترک و همه فهم در تئاتر شاهد این مدعا است. چنین موضوعی باز هنرمند تئاتر را در مقابل این پرسش قرار می‌دهد که گفتگو چیست؟ و شرایط امکان و ایجاد آن چگونه است؟ زیرا یافتن صورت نوینی از گفتگو و ارتباط نیازمند شناخت بنیادهای این بحث خواهد بود. پس نکته مهم، یافتن ریشه‌های ایجاد ارتباط در هنر دراماتیک خواهد بود. جستجوگران سرچشمه هنر تئاتر، پیش از آنکه پیدایی آن را در آیینهای اسطوره‌ای یونان بیابند گهگاه نگاه خود را معطوف آغازگاهی دیرین‌تر نموده‌اند. بنابراین نگاه طلیمه پیدایش این هنر را غارهای تاریکی می‌دانند که در آن انسانهای متقوس بر سنگ و دیواره‌ها یادآور بازی انسان برای استیلا بر طبیعت و تسخیر ارواح جهان است، و جالب اینجاست که ما نیز امروزه با دیدن این تصاویر به این حقیقت دست می‌یابیم که گویی این بازی مقدس نه تنها توانایی برقراری ارتباط میان انسانها را مقدور ساخته، بلکه موجد ارتباط میان انسان و طبیعت و ماورای طبیعت نیز بوده است. اگرچه

و آغاز تفکر فلسفی و سیاسی قابل توصیف است. تشکیل دولتشهرها و همچنین پیدایش عقلانیت در تمشیت امور و توسعه اندیشه بشری مفاهیمی چون مصلحت عمومی و اندیشه عام را به عرصه مباحث انسانی وارد کرد و ترجیح مصلحت عمومی بر مصالح خواص و تفویض اختیارات سیاسی و آزادی اندیشه در نزد تمامی مردمان ساکن در دولتشهر امکان گفتگو را میان مردمان ساکن در دولتشهر، امکان گفتگو را این مردمان درباره مباحث مطلوب سیاسی فکری و اجتماعی پدید آورد. از این رو تحت این شرایط امکان وجود تفکرهای متضاد و تعاطی این افکار در جامعه یونانی پدید آمد. آگورا، یعنی مکانی که مردمان برای مباحثه و تبادل نظر درباره مسائل پولیس در آن گرد هم می آمدند گفتگو را به عنوان سنتی رفتاری نزد مردمان یونان باستان مطرح کرد. تحت همین آموزه، شرایط لازم برای ایجاد هنر دراماتیک با اتکا به سنت دیالوگ پدیدار شد و این، آغاز جریان بود که در خود می توانست وجودی ترین مسائل انسانی را به وسیله گفتگوی میان اشخاص نمایش و همچنین گفتگوی نهفته میان کارگزاران درام و تماشاگران مطرح کند. گفتگوی میان درام و تماشاگر به عنوان ارائه مسائل و تأثیرگذاری عملی آن قابل بحث و مطالعه است، چنانکه بعدها ارسطو تأثیرگذاری تراژدی را به عنوان کاتارسیس یا تزکیه و پالایش و تطهیر تماشاگران توصیف کرد. همزمانی گزاره های متفاوت از جمله ایجاد تفکر فلسفی، اسطوره پیرایی و ایجاد نظام سیاسی مبتنی بر دموکراسی تئاتر را از حوزه آیین و تکرار خود بسنده آن به ساحت مکالمه و مباحثه کشاند. اما در این میان پیدایش نظام سیاسی نوینی مبتنی بر تکوین دولتشهر در یونان باستان بیش از هر چیز محیطی مناسب برای قوام یافتن تئاتر محسوب می شود. در شکل گیری دولتشهر و نظام سیاسی دموکراتیک مطلوب یونانی شرایطی ایجاد شد که نسبت مستقیمی با ایجاد و ایجاد هنر تئاتر داشتند. یکی از عمده ترین این شرایط روی آوردی به مفهوم «مصلحت عمومی» و ایجاد «حوزه عمومی» بحث و اندیشه بود. در نظام سیاسی مطلوب یونان باستان و «در حیات اجتماعی یونان به جای شاه فرهمندی که در دنیای اسرارآمیز قصر خود از قدرتی نامحدود برخوردار بود، حیات سیاسی ای استقرار پیدا کرده بود که موضوع مباحثه ای عمومی در شارع عام بود. در این مباحثه، همه شهروندان آزاد و برابر، سهمی یکسان داشتند و امور دولتی از امور همگانی به شمار می آمد. ۱» و از سوی دیگر «با همگانی شدن خط و نوشتار و انتشار نوشته ها، وجوه

به تفکری بنیادین رهنمون خواهد شد که ریشه های گفتگو را بازیابد و شاید نگاهی به شرایط امکان دیالوگ دراماتیک، ما را به توصیف راهکارهای ممکن در ایجاد ارتباط تئاتری یاری کند و بر تلاشهای انجام گرفته برای ایجاد تئاتر جهانی پرتوی نو بیافکند. پاسخ به این پرسش اساسی که دیالوگ به معنای راستین آن تحت چه شرایطی امکان وقوع می یابد. می تواند زمینه ای مناسب برای ایضاح این نکته فراهم کند که چگونه می توان از تئاتر وزارت گفتگوگر آن به عنوان وسیله ای برای ارتباط تمامی ساکنان این کره خاکی بهره برد. این هدف خواه ناخواه ما را به سرچشمه های دیالوگ دراماتیک راهنمایی می کند؛ یعنی خاستگاهی که دیالوگ را به عنوان اساس یک هنر تأثیرگذار معرفی می کند. بنابراین پی جویی مفهوم دیالوگ ما را ضرورتاً به تبارشناسی آن وامی دارد و لاجرم یافتن ریشه ها و خاستگاه آن پرتوی روشن بر این مفهوم خواهد افکند. قدمت گفتگو هم، زبان بآلب گشودن آدمی به مکالمه است. اما از آن زمان که درام بیانگری خود را در قالب دیالوگ یافت و پایه و اساس خود را بر دیالوگی همه جانبه و چندآوا قرار داد این پرسش را برای ما باقی گذاشت که چگونه امکان دیالوگ و مکالمه ایجاد شد. به اقرار و اذعان تمامی مورخین هنر تئاتر خاستگاه اولیه آنچه که امروزه تئاتر می نامیم یونان باستان است. اما نکته حائز اهمیت آن است که تئاتر ماهیت خود را در سیاست و شرایطی سیاسی بازیافت. شرایط امکان چنین هنری در حیات فکری، اجتماعی و فلسفی یونان باستان در توصیف چگونگی ایجاد دولتشهرها (پویس)